

РЕЦЕНЗИЯ

От проф. д-р Соня Колева Тончева, д.оз.н.

Директор на Филиал Шумен, МУ – Варна

Председател на Научното жури, съгласно Заповед на Ректора на Медицински университет Варна.

Относно: Дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен „Доктор” в област 7 „Здравеопазване и спорт”; професионално направление 7.4, Обществено здраве 7.1., специалност „Управление на здравните грижи”.

Въз основа на заповед No P-109-298 от 27.09.2019г., на Ректора на Медицински университет - Варна съм определена да дам рецензия, относно дисертационния труд на тема: **МОДЕЛИ ЗА ГРИЖИ ЗА ЗДРАВЕ И БЛАГОПОЛУЧИЕ НА САМОТНО ЖИВЕЕЩИ ВЪЗРАСТНИ ХОРА**, за присъждане на ОНС „Доктор“ на **Янка Георгиева Маркова – Димитрова** – асистент в Катедра „Здравни грижи“, филиал Велико Търново при Медицински университет „Проф. д-р П. Стоянов“, докторант на самостоятелна подготовка към Катедра „Здравни грижи” в Медицински университет - Варна. Научен ръководител: **проф. Силвия Борисова, д.оз.н.**

Представени са всички необходими документи, предвидени в Закона за развитие на академичния състав в Република България, Правилника към него и Правилника за развитие на научния състав в Медицински университет - Варна.

1. Кариерен профил на кандидата

Янка Георгиева Маркова-Димитрова е родена на 11.03.1970 г. в гр. Свищов. Завършва Институт за подготовка на здравни кадри със средно специално образование „Д-р Върбан Генчев“ – Велико Търново, специалност „Медицинска сестра – общ профил“ през 1988 г. През 1994 г. придобива полувисше образование по същата специалност в Полувисш медицински институт гр. Плевен. Придобива ОКС „бакалавър“ (2009 г.) и ОКС „магистър“ през 2011 г. по специалност „Управление на здравните грижи“ в Медицински университет – Плевен. Дипломира се през 2015 г. по магистърска програма „Мениджър в здравеопазването“ в Технически университет - Габрово. Професионалната кариера и опит на Янка Георгиева Маркова-Димитрова започва през 1988 година като медицинска сестра в хирургично отделение на МБАЛ „Д-р Димитър Павлович“ ЕООД, Свищов, в последствие в операционна зала, отделение

по хемодиализа, заемала е длъжност старша медицинска сестра в хирургично отделение и Отделение за анестезия и интензивно лечение. От 2012 г. работи като медицинска сестра в ОАИЛ и отделение по ортопедия и травматология към МОБАЛ „Д-р Стефан Черкезов“ АД, Велико Търново. От 2014 година е хоноруван преподавател в Център за следдипломна квалификация към Технически университет Габрово. От 2015 г. и към момента е асистент в Медицински университет „Проф. д-р Параскев Стоянов“ – Варна, Катедра „Здравни грижи“, Филиал – Велико Търново. Притежава повече 4 години преподавателски опит, участва в обучението на студенти по специалност „Медицинска сестра“ във Филиал – Велико Търново. Владее руски език. Членува в Българската асоциация на професионалистите по здравни грижи. Ас. Янка Маркова има научни-изследователски интереси в областта на здравните грижи, педагогиката и мениджмънта в здравеопазването.

2. Оценка на актуалността на темата

Ас. Я. Маркова е подбрала важен проблем, засягащ населението на много държави, както и е идентифицирала проблемите на възрастните и старите хора в обхвата на проведеното от нея проучване за област В. Търново. Отчетена е зависимост между нарастването на населението от старшите възрастови групи, наличието на характерните особености на възрастта и проблемите, свързани с това увеличавано търсене на медицинска помощ от гражданите, както в доболничната, така и в болничната помощ. Очертани са основни проблеми, свързани с увеличаването на продължителността на живота и възникващите проблеми в социален и медицински аспект: *трудът и хората в напреднала възраст; ролята на семейството и съпътстващите затруднения при оказване на грижи, поради трудова заетост, жилището и стария човек – създаване на условия облекчаващи самообслужването в дома; хранене на възрастните и стари хора, съобразено с индивидуалните особености; необходимост от специализирана гериатрична помощ.*

Оценени са важността и значението на мероприятията, насочени към развитие на максималните възможности, съобразно индивидуалните физически, умствени и социални способности на пациентите с цел подобряване качеството на живот и увеличаване на независимостта на възрастния човек.

Проведеното задълбочено и мащабно проучване и приложената методология предоставят резултати, които биха били полезни при търсене на възможности за предоставяне на комплексни, с дългосрочен характер грижи от медицинските сестри, а прилагането на предложените от авторката практически подходи „Модели“ за

преодоляване на проблема биха имали важно значение за „управляването на случай“ в извънболничната помощ (близко до възрастния и стария човек в неговата естествена среда – неговият дом). Изясняването на участието на медицинската сестра в оказването на дългосрочни грижи за тази важна приоритетна група и предложените авторски модели засилва актуалността на избора за проучване и анализиране проблем.

3. Оценка на резултатите

Дисертационният труд съдържа 175 страници, включващи 10 таблици и 65 фигури, приложения – 9. Цитирани са 184 литературни източници, от които 124 на кирилица, 48 на латиница и 12 интернет източника. В структурно отношение научният труд се състои от пет глави – *литературен обзор, методика и организация на проучването, собствени резултати и обсъждания, практически подходи за ограничаване на тежестта, изводи, приноси и препоръки*. Структурата и съдържанието на научния труд са логически обвързани с поставените цел и задачи, които са последователно решени в отделните параграфи на трите основни глави.

Ас. Маркова е определила ясно целта на научната разработка и са поставени седем задачи за постигането ѝ. Формулирани са четири работни хипотези, като е отчетена необходимостта от оптимизиране на здравни грижи в домашни условия при възрастни хора.

Обект на научното проучване са медицински сестри и лекари, социални работници и възрастни хора от различни структури, предоставящи и ползващи грижи и услуги - болнични и извънболнични структури, хосписи, домове за стари хора и др. в област В. Търново. В проучването са обхванати **640** анкетирани, разпределени в три групи:

I. Медицински специалисти, работещи в сферата на извън болничната и болничната помощ - 200

II. Социални работници, практикуващи в сферата на социалните услуги - 40

III. Възрастни хора, лица над 65 години, нуждаещи се от грижи в домашни условия – *100 самотно живеещи и 300 пациенти*.

Подробно са разписани признаците на всяка логическа единица и критериите за допускане в проучването и експеримента. Представен е инструментариумът, който е разработен за целите на проучването (анкетните карти и информирано съгласие), както и валидирани инструменти.

Детайлно са представени 8 – те етапа на проучване, като са посочени време, място, съответно приложен инструментариум. Представен е изчерпателно дизайнът на

експеримента, който е проведен от докторантката, чрез авторски разработен модел за оказване на грижи в дома. Извадката съдържа 31 души експериментална група и 32 души контролна група. При провеждане на експеримента са спазени следните принципи: *контрол, рандомизация, повторения*. Надеждно са подбрани методите на научното проучване *документален и анкетен метод, наблюдение и експеримент*, които гарантират достоверност на получените резултати. Приложени са адекватни статистически методи за обработка на първичната информация.

В първа глава е направена теоретична обосновка на проблема. Разгледани са биологични и социални аспекти на стареене, глобални демографски предизвикателства в България за стареенето, оказване на грижи за възрастни и стари хора, потребности на възрастните хора за поддържане на качеството на живот. Много обстойно ас. Я. Маркова е представила международен опит в организацията на грижите за възрастни и стари хора в домашни условия в страни като Япония, Полша, Румъния, Словакия, Австрия, Германия, Холандия, Хърватия и др. и метод за оценка на благополучието и качеството на живот. Прави впечатление много доброто познаване на проблема през различни авторски концепции и умение на автора да прави анализ на достъпната литература, както и да изразява собствено мнение.

В трета глава на дисертационния труд ас. Я. Маркова на базата на резултати от демографска характеристика на област Велико Търново прави анализ на Организацията на медико-социалните услуги в областта. Обсъден е важен документ от регионален характер *Общинска стратегия за развитие на социалните услуги 2016 – 2020 година, която очертава подходите при реализиране на грижите за възрастните на област В. Търново*.

На базата на аналитична преценка ас. Я. Маркова организира проучването, което доказва следните резултати:

- **Значителна част от самотно живеещите възрастни хора имат проблеми при самообслужването си.** Една четвърт от тях се нуждаят от помощ при поддържане на личната хигиена, 37% имат нужда от помощ при обличане и събличане, всеки четвърти (43%) – при движение извън дома, повече от половината респонденти извършват пазаруване (57%) и почистване на дома (66%) с чужда помощ.
- **Възрастните и стари самотно живеещи хора срещат огромни затруднения при осъществяване на комуникация с различни институции.** С най-висок е

относителният дял са възрастните хора от малките населени места (84,0 %), следвани от тези във Велико Търново (80,0 %);

- **Възможността за получаване на различни медицински услуги е различна в населените места.** Градските жители имат по-добри възможности за получаване на специализирана медицинска помощ, стоматологична помощ, домашно посещение от лекар или медицинска сестра, лабораторни изследвания, осигуряване с лекарства и помощни технически средства, докато това затруднява лицата в малките населени места;
- За получаване на различни медицински услуги почти 30% от самотно живеещите възрастни хора се отнасят към роднини и приблизително 25% към СПМ;
- По отношение степента на удовлетвореност от оказаната медицинска помощ потребителите посочват на първо място ОПЛ – 83,3%, второ място – медицинска сестра – 68,5 %, на трето място – лекар-специалист – 55,6 %.
- От социалните услуги най-желани са заплащането на битови сметки (58%), придружаване (при лекар – 24%), получаване на пенсия (11%), помощ в осъществяване на контакт с различни институции. Сред лицата, които им оказват социална помощ е и медицинската сестра;
- За ефективността на медико-социална помощ за възрастни и стари хора според 31,5 % (n=63) от медицинските специалисти е необходима промяна в сега действащата законодателна система, а малко повече от половината не могат да преценят – 62%.
- По мнението на специалистите потребностите на самотно живеещите възрастни хора имат комплексен характер – медицинска помощ, социална помощ, помощ в ежедневните дейности, помощ в домакинството.

На базата на проучването, докторантката идентифицира най-важните биологични и психо-социални детерминанти на качеството на живот на възрастните и стари хора за грижи в домашни условия.

Получените данни формират основата за разработването на био-психо-социален модел за активиране на грижите за възрастни и стари хора в домашни условия. За тази цел е извършена оценка на дейностите, които в най-висока степен водят до възможно най-високо качество на живот, чрез задоволяване на установените биологични и психо-социални детерминанти.

Отчитам незначителни слабости: Към някои фигури липсва или е недостатъчен анализът (фиг.17 и 18), разностилие при дизайна на фигурите, както и пропуски в стилового оформяне на текстовете и прилагане на критериите за научно писане.

В четвърта глава на дисертационния труд авторката на базата на анализ на резултати от проучено мнение и проведен експеримент предлага ***Модел за грижи за здраве и благополучие при самотно живеещи възрастни хора***, както и специфична сестринска документация, проследяваща състоянието на възрастните хора в домашни условия. Моделът заслужава внимание, тъй като е апробиран и е доказана ползата от прилагането му. Представени са и резултати от проученото мнение на възрастните хора относно самооценка на здравето, влиянието на болката върху качеството на живот, необходимостта от обучение, поддържане на личната хигиена и др. Разработени са: ***Практически подходи*** за обучение на самотно живеещите възрастни хора, ***Модел за вземане на решение*** при оказване на грижи от медицинската сестра, очертани са физически и терапевтични потребности на възрастния човек и са конкретизирани сестринските интервенции, за прилагане на авторският модел. Ас. Маркова е предложила и ***Практически стъпки при прилагане на Модел за грижи за здраве и благополучие на самотно живеещи възрастни хора***. Схематично са представени ***Задачите на медицинската сестра в подкрепата на възрастни хора***.

В пета глава на базата на коректно проведеното проучване ас. Я. Маркова прави 8 извода, които са ясно и изчерпателно формулирани и се опират на научно доказаните резултати.

Направени са препоръки, които се основават на доказаните с научното проучване резултати, точно адресирани към институции и структури, от които по – важни, имащи отношение към проблема са:

Към Министерство на здравеопазването и Министерство на труда и социалната политика

- Да се утвърдят правила за добра здравна грижи при възрастни хора;*
- Да се създадат благоприятни условия за регулиране и финансиране на дейностите на медицинската сестра в извънболничната медицинска помощ;*
- Да се утвърди Модел за интегрирани и дългосрочни грижи за възрастни хора в домашна среда;*

Към Българската асоциация на професионалистите по здравни грижи

- Да се създаде работна група за изготвяне на правила за добра практика при предоставяне на здравни грижи на възрастни хора в домашни условия*

- *Да се обсъдят и предложат Модели за грижи за възрастни хора.*

4. Оценка на приносите

Резултатите от научното проучване и апробирането на авторски модел, формулираните изводи и препоръки очертават приноси с ***теоретико – познавателно значение*** и ***практико-приложен характер***, от които възприемам следните:

Приноси с теоретико – познавателно значение

1. За пръв път детайлно се разглежда проблемът за оказване на медико-социална помощ за самотно живеещи възрастни хора в област Велико Търново.
2. Обоснован е комплексен здравно-социален подход в предоставянето на грижи за повишаване здравето и благополучието на възрастните хора.
3. Идентифицирани са биологичните и психо-социални потребности на възрастните и стари хора при отсъствие на грижа в домашна среда.
4. Комплексно са изучени различни аспекти на качеството на живот на самотно живеещи възрастни хора в област Велико Търново.
5. Разработени са авторски модели за грижи за здраве и благополучие на самотно живеещи възрастни хора в домашни условия.

Приноси с практико-приложен характер

1. Разработен е Модел за вземане на решения при планиране на грижи за самотно живеещи възрастни хора.
2. Идентифицирани са фактори, влияещи върху разработването и изпълнението на плана за сестрински грижи в домашни условия.
3. Разработени са информационна сестринска карта и протокол за сестрински интервенции като водещи документи при оказване на грижи в домашни условия.
4. Апробиран е авторски модел за грижи в домашна среда за възрастни хора, водещ до повишаване качеството на живот.
5. Въведена е унифицирана оценка на потребностите на самотно живеещите възрастни хора, която разширява възможностите и иновативните подходи за оптимизация на грижите в домашни условия.

Разработеният дисертационен труд е достатъчен по обем и може да се разглежда

като актуална научна работа с важни теоретични и практически приноси. Високо оценявам неговата оригиналност, както и задълбоченият анализ и считам, че той трябва да бъде представен пред институциите, към които авторката отправя препоръки, както и да намери място в различни научни форуми и списания за представяне на констатациите и резултатите, свързани с здравните грижи, които медицинската сестра може да предостави за възрастните хора и допринесе за достоен живот на нуждаещите се.

Приемам представеният автореферат, който в структурно отношение представя съществените моменти от разработения дисертационен труд. Портфолиото на докторантката включва 4 пълнотекстови публикации, свързани с темата на дисертационния труд, разположени равномерно във времето на разработване на дисертацията от 2016 – 2018 година. Отправлям препоръка за пълно и точно представяне на собствената продукция.

Ас. М. Маркова покрива напълно приетите от МУ- Варна изисквания за присъждане на образователна и научна степен „Доктор”.

5. Лични впечатления

Познавам лично докторантката от около 5 години и считам, че натрупаният практически опит, както и преподавателските ѝ умения са създали възможност да бъде подбран актуален за страната проблем, разработването на който обогатява здравният мениджмънт и управлението на здравните грижи у нас. Придобитите умения чрез непрекъснато обучение в значителна степен допринасят за критичния поглед на докторантката към изследвания проблем във всичките му аспекти. Инициативна, любознателна, отзивчива и коректна ас. М. Маркова притежава много добри умения за работа в екип и способност за вземане на самостоятелни и съгласувани решения, ориентирани към постигане на максимален ефект. Комуникативните ѝ умения, стремежът към постигане на резултати и високата ѝ мотивация за работа са отличителни черти, които я правят добър професионалист и изследовател. Тя е уважавана от колегите си и студентите.

В заключение: Въз основа на професионалното развитие, научните и учебно-преподавателски постижения и съобразявайки се с критериите на Закона за развитие на академичния състав в Република България, Правилника към него и Правилника за развитие на академичния състав в МУ - Варна, давам положително становище и

убедено предлагам на уважаемото Научно жури докторантката **Янка Георгиева Маркова - Димитрова** с тема на дисертационния труд **„МОДЕЛИ ЗА ГРИЖИ ЗА ЗДРАВЕ И БЛАГОПОЛУЧИЕ НА САМОТНО ЖИВЕЕЩИ ВЪЗРАСТНИ ХОРА“** да придобие ОНС „Доктор“ по специалност „Управление на здравни грижи“ за нуждите на Катедра „Здравни грижи“, филиал В. Търново.

30.09.2019г.

проф. д-р Соня Тончева, д.оз.н.

Председател на НЖ